

NAAR EEN BEVRIJDENDE GEMEENSCHAP

Meneer de burgemeester, meneer de voorzitter van de 8 Oktober Vereniging “Alkmaars ontzet”, dames en heren,

Kan een monnik kan zich in een kerk een kat in een vreemd pakhuis voelen? Ook al vervult het mij van grote schroom om voor u te spreken, toch ben ik dankbaar hier met u te mogen zijn om de vrijheid te vieren, en ons samen te bezinnen op de grote waarde daarvan. Deze dag zet ons aan om ons in te spannen de vrijheid die hier begonnen is, in ere te houden, ons bewust van de plicht om andere mensen in die vrijheid te doen delen, en samen ons in te zetten om zoveel mogelijk de vrijheid in al haar vormen te bevorderen.

Ik veronderstel dat ik de uitnodiging om hier vandaag te spreken niet dank aan enige persoonlijke verdienste, maar dat ik hier mag staan als abt van de abdij van Egmond. Dat dit het jaar is van het religieuze erfgoed, en dat het stedelijk museum aandacht schenkt aan de geschiedenis van Egmond draagt daar nog aan bij.

Ter voorbereiding ben ik enkele weken geleden vanuit Egmond naar deze kerk gefietst, om mij te laten inspireren door deze indrukwekkende ruimte, die de herinnering bewaart aan een geschiedenis van eeuwen. Ik realiseerde mij dat ik waarschijnlijk de eerste abt ben die per fiets naar hier kwam, maar beslist niet de eerste abt van Egmond die een voet zette in deze kerk.

Alkmaar en de Egmondse abdij hebben inderdaad oude banden. Middenin de kerk moet hier nog ergens een grafsteen liggen van rond 1550 met als tijdsaanduiding: Op Sint Alberdem dag. En al veel eerder, in 1116 zwoeren 77 burgers van Alkmaar voor Graaf Floris II in het bijzijn van de abt hier een eed op de relieken van Sint Adelbert. In de Grote Geschiedenis van Alkmaar, het prachtige standaardwerk dat naar aanleiding van de viering van 750 jaar stadsrechten is uitgegeven is heel veel te vinden over de relaties tussen Alkmaar en de Egmondse Abdij.

Gedurende een belangrijke periode in de geschiedenis is de abdij van Egmond immers niet zonder betekenis geweest voor de nederzetting en later de stad Alkmaar.

Zeker woonden hier al mensen, lang voordat het klooster van Egmond omstreeks 920 werd gesticht, maar de naam Alkmaria is voor het eerst opgetekend in het Egmonds Evangelieboek, in de lijst van schenkingen door Graaf Dirk I, die het jonge klooster begeeft met twee boerderijen ‘in villa Allecmere vocitata’, in het dorp dat men Alkmaar pleegt te noemen. Voor de uitgroei van Alkmaar is de nabijheid van deze abdij van veel belang geweest. Benedictijnen zijn geen kluizenaars, maar hun leven speelt zich toch ook voornamelijk af binnen het klooster, waar zij zich verbonden weten met hun tijdgenoten in de maatschappij. Zo was het in de Middeleeuwen, zo is het vandaag. De Vlaamse mysticus Jan van Ruusbroec schreef: “De priester leest zijn mis, de akkerman zaait zijn koren, de schipper vaart te zee: zo dient elkeen de ander.”

De Middeleeuwse mens was zich van die verbondenheid zeer bewust. Abdij en dorp, later stad, hadden met elkaar van doen. In de gemeenschap van toen speelde religie een grote rol. De Middeleeuwse mens gaf aan zijn godsdienstigheid op monumentale wijze uitdrukking in de bouw van kerken en kathedralen, hier in Alkmaar in de bouw van deze Grote of Sint Laurenskerk. Arm en rijk kwam daar samen, ieder werd hier gedoopt en tenslotte begraven. De rijken met meer vertoon, maar daarvoor moest ook extra worden betaald, en dat kwam met name de arme weer ten goede.

Hoog in de zuidgevel van deze kerk, als het ware tussen hemel en aarde, staat het beeld van St. Laurens, patroon van de stad. Het heeft de eeuwen door alle stormen getrotseerd en ook voor de beeldenstormers van 1566 was het onbereikbaar.

Verschillende keren is mij de laatste dagen gevraagd: wat is woensdag de boodschap van uw rede? Laat ik dan mogen wijzen naar Laurentius. Hij staat daar niet voor niets. Hij staat daar allerminst om aanbeden te worden! Maar hij staat daar met een boodschap.

10 Augustus van dit jaar was het 1750 jaar geleden dat in Rome de diaken Laurentius de marteldood stierf. De herinnering aan hem is levend gebleven als aan weinig anderen, omdat hij een indrukwekkend getuigenis heeft gegeven van zijn verbondenheid met Christus, en van zijn solidariteit met de armen. Als diaken

had hij niet alleen een liturgische, maar ook een maatschappelijke functie, hij verbond eredienst met dienst aan de noodlijdende medemens. Niet alleen bloempot, maar ook uitgestoken hand.

Paus Sixtus II had hem als aartsdiaken aangesteld om de financiën van de kerk van Rome te beheren en zorg te dragen voor vondelingen, wezen, weduwen, vreemdelingen en allen die in moeilijkheden verkeerden. In het heidense Rome was weinig begrip voor zoveel sociaal mededogen, maar men meende dat als die christenen zoveel weggaven, zij over grote schatten moesten beschikken. Nu zat de overheid dringend om geld verlegen, en keizer Valerianus zag in een kerkvervolging een goede manier om de staatskas te spekken. De prefect van Rome eiste van Laurentius dat hij de schatten van de kerk zou overdragen. Die had de bui al zien hangen en heel zijn reserve aan de behoeftigen uitgedeeld. De legende vertelt dat hij met een wagen vol arme mensen naar de prefect reed, en hem zei: ziedaar, de schatten van de kerk. De prefect, not amused, liet hem folteren, geselen en roosteren. Volgens de legende zou Laurentius tot zijn beulen hebben gezegd: “keer me nu maar om, aan deze kant ben ik wel gaar” – misschien heeft hij vooral geschreeuwd van de pijn. Hoe dan ook: dat rooster is zijn vast attribuut geworden. Wel heeft Laurentius lange tijd zijn rooster moeten ontberen, omdat dit in 1730 naar beneden stortte, maar sinds 2004 is dit weer hersteld. De stad houdt Laurentius dus blijkbaar in het oog, en heeft hart voor waar hij voor staat. Wat een boodschap in een wereld waarin het kapitalisme ten onder dreigt te gaan aan zucht naar onbegrensde winst, zonder te geven om de nood van anderen. Laurentius werd terecht de meest geliefde volksheilige van Rome, en na de apostelen Petrus en Paulus, tot 3^e patroon van de stad uitgeroepen. 40 kerken in Rome kregen zijn naam. Maar niet alleen in Rome was hij bekend en werd hij vereerd.

In 955 behaalde de Duitse koning, Otto I op zijn feestdag 10 augustus 955 een belangrijke overwinning op de Hongaren. Sindsdien droeg Otto Laurentius hoog in het vaandel, en nadat de paus hem tot keizer had gekroond bevorderde hij de populariteit van de diaken in heel zijn Rijk. De aartsbisschop van Trier Egbert, zoon van graaf Dirk II van Holland, die zijn

vorming had gekregen in het jonge klooster en later weldoener werd van de abdij van Egmond, was ook hierin een schakel tussen het keizerlijk hof en de verre buitenpost aan de Noordzee. Bij de reliekenschat die hij naar Egmond zond waren overblijfselen van deze Romeinse martelaar. In de loop der jaren verzamelde de abdij nog meerdere relieken van Laurentius die er een ereplaats kregen. Volgens Jurjen Vis, als weinig anderen bevlogen historicus van zowel Alkmaar als van Adelbert en de Egmondse Abdij, zou de abt van Egmond sterke invloed hebben uitgeoefend bij de keuze van Laurens tot patroon van de parochiekerk te Alkmaar. De abt had immers van de Graaf het patronaatsrecht over Alkmaar gekregen, dat oorspronkelijk berustte bij de door Willibrord gestichte abdij van Echternach. De abt kwam het ook toe hier het ambt van pastoor te begeven; hij deed dit beurtelings aan een monnik van de abdij en aan een wereldlijk geestelijke. Sommige van hen waren daadwerkelijk parochieherder, anderen stelden daartoe een vervanger aan. Dit zogenaamde prebende-systeem verdient in onze ogen zeker geen schoonheidsprijs, zoals er nog wel meer is uit ons verleden, vormen van onrecht en onvrijheid, die wij nu afkeuren, en ons tot een negatief oordeel kunnen brengen. Alsof onze eigen samenleving in alle opzichten zou uitblinken en geen schaduwzijden zou kennen! Maar ook hebben de Middeleeuwen fascinerende aspecten, gevoel voor mystiek, gewoonten en instellingen die onze bewondering oproepen, zoals het bouwen van prachtige kerken, waarvan deze Grote Laurens een voorbeeld is, en die getuigen van indrukwekkend vakmanschap, van gevoel voor saamhorigheid en van godsdienstzin. Ook ontwikkelde de kerk vormen van zorg voor armen en zieken, waarmee zij de weg heeft gebaand voor onze hedendaagse sociale instellingen. Er zijn daarbij heel wat aanwijzingen dat er goede relaties waren tussen de stad Alkmaar en de abdij van Egmond. Terwijl het tussen de abdij en de Heren op het Slot aan de Hoef niet altijd heeft geboterd en er met b.v. de inwoners van Castricum ongeregeldheden zijn geweest, heb ik wat betreft de betrekkingen met Alkmaar voornamelijk positieve gegevens kunnen ontdekken. Zo is de eerste Alkmaarse kloosterling monnik geworden in de Egmondse abdij: Alnoth de Alkmer, ten tijde van

abt Allard (1105-1120). Later traden verschillende leden uit het geslacht Van Foreest, dat zoveel voortreffelijke mannen aan de stad heeft gegeven, in de abdij, o.a. Jacob van Foreest, die pastoor is geweest van deze kerk, voordat hij prior werd in de abdij.

De abdij gebruikte bij het meten van graan een bijzondere maateenheid: de 'hoed naar Alkmaarse maat' (per Alcmerensem modum). In 1174 ontving abt Wibold een deel van de tol die in de stad werd geheven. Als ambachtsheer mocht hij er ook de schout benoemen. Toen Alkmaar in 1254 stadsrechten ontving sprak het van zelf dat de abt, Dirk van Egmond, daarbij een van de getuigen was. Heel wat bewoners van Alkmaar deden schenkingen aan de abdij. Dat doe je niet als je niet op goede voet staat met elkaar.

De abdij mag dus dankbaar gedenken dat zij in het verleden goede verhoudingen heeft gehad met uw stad en veel van haar ontvangen heeft: grond, opbrengsten, en vooral medebroeders. Zij van haar kant heeft zich niet onbetuigd gelaten. Bij de financiering van de bouw van de kerk heeft zij bijgedragen, minstens door leningen te verstrekken. Abt Meinard Man schonk in 1525 een grote klok van 4200 pond, de Salvator. Zijn opvolger, abt Willem van der Goes, schonk in 1536 een voorslag van zeven klokjes voor de Sint Jansklok. De monniken deden dus in alle toonaarden van zich horen.

Op letterkundig terrein waren er nauwe banden tussen de abdij en de Alkmaarse school. De befaamde Johannes Murmellius heeft een van zijn geschriften, de Charoleia, opgedragen aan abt Meinard Man. Deze onderhield intensieve contacten met humanisten uit zijn tijd, in Alkmaar, Amsterdam en Leuven. In zijn eerste testament van 1527 begunstigde Erasmus zelfs de abdijsbibliotheek met een exemplaar van zijn verzamelde werken. Omdat er nooit een rechtstreeks contact is geweest tussen de prins der humanisten en de Hollandse abdij, moet de reden van deze schenking zijn geweest dat Erasmus die van literaire vrienden als Maarten van Dorp en Allard van Amsterdam veel goeds over Egmond had gehoord, gemeend heeft dat de zaak van geloof en letteren gediend zou zijn als zijn geschriften daar werden bewaard, dat zij er veilig zouden zijn in de onrust van de

tijd, en tot in lengte van dagen beschikbaar voor studie en onderzoek. Helaas, niets was minder waar.

De regering van en namens Filips II was zowel voor uw stad als voor de abdij, en voor de Lage Landen in het algemeen een hoogst ongelukkige periode met tragische ontwikkelingen. Maar terwijl Alkmaar de tegenslagen te bovenkwam en zich kon ontworstelen aan de knellende verdrukking is de abdij van Egmond in die botsing van tegengestelde krachten ten onder gegaan.

Een eerste tegenspoed trof de abdij doordat Filips II in Rome wist te bewerken dat in de Nederlanden nieuwe bisdommen werden opgericht, waarbij abdijen de nieuw benoemde bisschoppen van voldoende inkomsten dienden te voorzien. Zo kreeg kardinaal Granvelle te Brussel de abdij van Affligem, terwijl de bisschop van Haarlem abt werd van Egmond, niet om de abdij geestelijk tot zegen te zijn, maar om van haar opbrengsten te kunnen leven. In deze tijden van politieke onrust en militair geweld zou dat al spoedig een illusie blijken. Uit vrees dat Spaanse troepen de gebouwen in de omgeving van Alkmaar zouden benutten, pasten de Geuzen de tactiek van de verschroeide aarde toe. Zij verwoestten het Slot aan de Hoef, en plunderden ook maar al te graag de abdij, die intussen door de monniken zo goed als verlaten was. De luitenant-generaal van Willem van Oranje, Dirk van Sonoy, gaf op 1 april 1573 opdracht aan het smids- en koperslagersgilde te Alkmaar om uit Egmond een brouwketel, uurwerk met klokken en ander ijzerwerk te halen. Ook 9.000 pond lood werd uit de abdij gesloopt. Op 7 juni werd het klooster in brand gestoken. De monniken waren al verspreid over het land. Van een viertal weten wij dat zij van de stad Alkmaar een lijfrente ontvingen. De laatste, Gerbrant Jansz. overleed er in 1618. Men betoonde hun dus meer consideratie dan tegenover veel andere geestelijken in de stad. Want het verzet en de opstand tegen de regering had behalve een politiek ook een religieus facet, dat van beide zijden werd uitgevochten met een fanatisme dat eigenlijk in faliekante tegenspraak is met het wezen van het christendom zoals wij het nu graag verstaan. Nadat ook in Alkmaar sinds 1530 verschillende doopsgezinde mannen en vrouwen door verdrinking of executie als martelaren

voor hun overtuiging waren gestorven en omstreeks 1560 christenpredikers als Cornelis Cooltuyn en Jan Arentsz om de brandstapel te ontkomen elders hun heil hadden moeten zoeken, werden na de gereformeerde machtsovername van 1572 de katholieken in het defensief gedrongen. Op 24 juni 1572 zijn hier in Alkmaar zes franciscaner monniken als eerste katholieke martelaren in Holland om het leven gebracht. Na het beleg werden in december 1573 de pastoor van deze kerk en zijn kapelaan, heer Eylard van Waterland en David Leenderts, opgehangen op de Stenen Brug. Terwijl voor de bevrijding is gevochten door de aanhangers van het oude en het nieuwe geloof, en zij zich samen verheugden over het afwerpen van het Spaanse juk, viel die bevochten vrijheid aanvankelijk toch uitsluitend toe aan hen die niet alleen van Spanje, maar ook van het geestelijk gezag van Rome afkerig waren. De tijden die volgden laten een moeizaam zoeken naar vreedzame co-existentie zien. Een kwantitatief aanzienlijk deel van de bevolking bleef katholiek, maar van de bestuurlijke elite waren Rooms en uitgesloten. Want was het wel mogelijk tegelijk het geestelijk gezag van Rome te erkennen, en een goede vaderlander te zijn? De katholieken gaven hierop een antwoord door in 1730 boven de ingang van de St.-Matthiasstatiekerk de hexameter aan te brengen: *Victrici Alcmariae Crux Victrix Salva Coruscat* (Voor het zegevierende Alkmaar schittert overwinnend het ongeschonden Kruis). Katholieken konden dus zonder bezwaar delen in de vreugde van Alkmaars bevrijding.

Dames en heren, dit zou gevoeglijk kunnen gelden als een besluit van mijn terugblik op de geschiedenis, gezien vanuit de Egmondse abdij. Maar terwijl we Alkmaars bevrijding herdachten als begin van de victorie voor al onze gewesten en de geboorte van het land dat nu het koninkrijk der Nederlanden is, hebben wij de Egmondse abdij in 1573 ten onder zien gaan, enkele maanden voor Alkmaars victorie. Alkmaar in vreugde, Egmond in tranen.

Wat restte waren de beide torens van de abdij en een bouwval van de buurkerk, die werd ingericht als gebedshuis voor de gereformeerde gemeente. Naderhand werd dit kerkje verplaatst

naar waar voorheen de abdijkerk had gestaan. Van de regale abdij van Egmond restte nog slechts de herinnering.

Een Alkmaarder was het, de margarinefabrikant Gerrit van den Bosch, lid van de gemeenteraad, naar wie zelfs een zijstraat van Alkmaars hoofdstraat de Langestraat is genoemd, die ervan droomde om de abdij weer tot leven te brengen. Hij heeft nu 100 jaar geleden het bedevaartsoord Onze Lieve Vrouw ter Nood in Heiloo hersteld, en in 1909 was hij een der grondleggers van de Adelbertus-stichting die zich inzette voor de herbouw van de abdij. Is de groei van het middeleeuwse dorpje Alkmaar eertijds gestimuleerd door de stichting van de abdij door de Graven van Holland, de herstichting is voor een groot deel te danken aan de inzet van een Alkmaarder, die door de benedictijner monniken niet zonder ontroering 'Ome Gerrit' werd genoemd.

Dames en heren, tot slot: toen ik gevraagd werd om hier vandaag een rede uit te spreken moest ik denken aan een monnik, voor wie zo'n uitnodiging de vervulling zou zijn geweest van zijn liefste wens. Mijn oom, naar wie ik ben vernoemd, en die zonder dat hij dat wist of wilde van grote invloed is geweest op mijn levenskeuze. Bijna een eeuw geleden las hij als jong gymnasiast, een kort berichtje over het leven van kartuizers. Dat trof hem als een blikseminslag. Hij wist: dat wil ik worden! Niets had hem daarop voorbereid, hij was levenslustig, had veel vrienden, voetbalde graag. Voor zijn ouders was deze keuze van hun oudste zoon een beproeving. In 1917, in volle oorlogstijd, maakte de jonge man, 18 jaar, een avontuurlijke reis door Duitsland dat toen in oorlog was, naar Zwitserland, om daar kartuizer te worden in een klooster dat hij nog nooit had bezocht en waar hij niemand kende. De kartuizerorde is de strengste vorm van monnikenleven, gebed en eenzaamheid staan er centraal. Elke nacht onderbreken de monniken hun slaap voor een urenlang gebed in de kerk, die 's winters ijskoud is. Hij is er 88 jaar geworden, intens gelukkig, ondanks grote moeilijkheden en doorheen diepe dalen. Toen zijn familie hem eens vroeg wat voor hem het moeilijkst was geweest, noemde hij niet de nachtwake, of de eenzaamheid. Hij zei: als monnik ervaar je een intense verbondenheid met alle leven, betrokkenheid op ieder mens, en het gaat je aan het hart, te weten dat mensen geluk zoeken waar

het niet te vinden is. O, ik zou zo graag eens in een grote kerk willen staan, en het ze zeggen!

Dames en heren, ik weet het niet, maar ik geloof niet dat zijn woorden veel zouden hebben teweeg gebracht. Ik vertrouw er wel op dat zijn verborgen leven, dat van hem en vele anderen, een heilzame invloed heeft gehad en heeft in onze wereld.

Er is een beeld van de H. Bruno de stichter van de orde van de kartuizers. Daarvan is gezegd: als het zou kunnen spreken, zou het zwijgen. Juist in zijn zwijgen is de monnik welsprekend. De bekende film over La Grande Chartreuse heet dan ook Die große Stille / into Great Silence. Monniken getuigen niet door te preken, maar door hun verborgen leven. Zij wijden zich aan hun taak achter de muren van het klooster, maar dat betekent niet dat zij onverschillig zijn voor het wel en wee van de mensen buiten die muren. In de beslotenheid van de abdij zijn zij vrij voor God: Deo vacare!

In een stad gaat het er anders aan toe. Daar beleven mensen gemeenschap in hun gezamenlijke inzet om de samenleving steeds humaner te maken. Een blijvende opdracht, een werk dat nooit af is. Een belangrijk aspect van die gemeenschap is het samen feestvieren. Waar samenwerking is, en onderlinge solidariteit, daar mag die gevierd worden in feestelijkheid. Daar wijkt zelfzucht voor plezier in het welzijn van de ander. Het samenkomen in de ruimte van dit prachtige kerkgebouw, dat verwijst naar een hogere werkelijkheid geeft daaraan een extra dimensie.

Wat is mijn boodschap: kijk naar Laurentius, heb oog voor zijn stil maar welsprekend getuigenis. En laten wij ons bewust zijn dat nu geen vreemde machten ons meer dwingen, wij zelf die vrijheid waar moeten maken door haar te garanderen voor ieder. Mensen al gaan zij verschillende wegen, verschillend in geloof en levensovertuiging, stedeling en kloosterling, maar ook in de zo veel rijkere verscheidenheid van onze veelkleurige samenleving, zij zijn met elkaar verbonden, laten zij dan elkaar niet verketteren, niet wantrouwen, niet angstig ontvluchten, maar samen werken en samen ook feesten.

Dan voelt zich hier ook een monnik niet als een kat in een vreemd pakhuis, maar als een vis in het water.